

ΜΑΡΙΑ Κ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Επίκ. Καθηγήτρια Παν/μίου Ιωαννίνων
mparadim@cc.uoi.gr

«UT SUI RATIO ABSENTIS HABERETUR» (CAES. B.C. I 32, 3)*
(Η ΕΞΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ ΑΠΟ ΤΗ LEGEM POMPEIAM DE
IURE MAGISTRATUUM)

Περίληψη. Η Λατινική φράση του τίτλου απαντά στη Λατινική Λογοτεχνία έντεκα φορές (με παρόμοιο συνδυασμό λέξεων), συγκεκριμένα: Caes. B.C. I 9, 2. I 32, 3. III 82, 4. Cic. *ad Atticum* 7, 3. 7, 6. 8, 3. *ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3. *Phil.* 2, 24. Liv. *Periocha Lib.* 107, 11-13. Suet. *Div. Jul.* 28, 2. L. Ampelius, *Liber Memorialis* 40, 3.

Σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός από τα χωρία Cic. *ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3 και Caes. B.C. III 82, 4, η φράση αναφέρεται σε ένα προνόμιο που παραχωρήθηκε στον Καίσαρα το 52 π.Χ., μια εξαίρεση από τον νόμο Lex Pompeia de iure Magistratum, σύμφωνα με την οποία είχε το δικαίωμα να συμμετάσχει στις

* Από τις έντεκα περιπτώσεις, που απαντά η φράση στη Λατινική Λογοτεχνία, επιλέξαμε ως τίτλο αυτήν που βρίσκουμε στο Caes. B.C. I 32, 3, όπου απαντά στην πληρέστερη μορφή της θεωρώντας την ως την πιο αντιπροσωπευτική από ιστορική άποψη, εφόσον χρησιμοποιείται από τον άμεσα ενδιαφερόμενο, δηλαδή τον Καίσαρα σε ένα χωρίο, όπου δίνονται σημαντικές πληροφορίες για το πώς παραχωρήθηκε το προνόμιο που περιγράφει η φράση, στην κρίσιμότερη στιγμή και για τον Καίσαρα και για τους πολιτικούς του αντιπάλους. Τα ιστορικά γεγονότα αυτής της εποχής, ανάμεσα στα οποία δευτερεύον επεισόδιο αποτελεί το θέμα που μελετάμε, παραδίδονται από πολλούς συγγραφείς, όπως τον Καίσαρα στο *Bellum Civile*, τον Κικέρωνα στις επιστολές του, κυρίως σε εκείνες που απευθύνονται τον Αττικό (*Ad Atticum*), τον Λίβιο στα βιβλία που σώζονται σε περιλήψεις (*Periochae*), τον Lucium Ampelium (*Liber Memorialis*), τον Velleum Paterculium (*Historia Romana*), τον Πλούταρχο στις βιογραφίες του Καίσαρα, του Πομπηίου και του Κράσσου, τον Δίωνα Κάσσιο στη *Ρωμαϊκή Ιστορία*, τον Αππιανό στα *Ρωμαϊκά* (στο δεύτερο βιβλίο των *Ρωμαϊκῶν Ἐμφυλίων*) και τον Σουητώνιο στη βιογραφία του Καίσαρα (*Divus Iulius*). Για τα ίδια αυτά γεγονότα έχουν γραφεί πάρα πολλές επιστημονικές μελέτες, βιβλία για το ευρύ κοινό και εγχειρίδια ιστορίας για μαθητές και φοιτητές. Από την εκτεταμένη αυτή βιβλιογραφία επιλέξαμε και παραπέμπουμε σε μερικές από τις σπουδαιότερες μελέτες.

εκλογές για το αξίωμα του υπάτου, ενώ απουσίαζε από τη Ρώμη (*in absentia*).

Μελετάμε σε όλα τα χωρία την οπτική γωνία, από την οποία κάθε συγγραφέας περιγράφει τα γεγονότα (Καίσαρ, Κικέρων, Λίβιος, Σουητώνιος, Λ. Αμπέλιος) και τα στοιχεία που προσφέρουν. Επίσης εξετάζουμε πώς μεταφράζουν τη φράση στα Ελληνικά και μεταφέρουν τα γεγονότα οι Πλούταρχος (*Καισ.* 13, 1), Δίων Κάσσιος (*Ρωμ. Ίστ.* 40, 56, 2) και Αππιανός (*Ρωμ. Έμφ.* 2, 4, 25).

Η ανάλυση των σχετικών χωρίων δείχνει ότι σύμφωνα με παλαιότερο νόμο οι υποψήφιοι για οποιοδήποτε αξίωμα ήταν υποχρεωμένοι να βρίσκονται στη Ρώμη ως απλοί πολίτες έχοντας παραιτηθεί από οποιοδήποτε άλλο αξίωμα. Η υποχρέωση αυτή αναβίωσε το 52 π.Χ. με τον νόμο *Lex Pompeia de iure Magistratuum*, από την οποία εξαιρέθηκε ο Καίσαρ. Η εξαίρεση αυτή διασφάλιζε σε μεγάλο βαθμό την απρόσκοπτη πορεία της πολιτικής σταδιοδρομίας του Καίσαρα, δεδομένου ότι με αυτόν τον τρόπο απολάμβανε ασυλίας έναντι πιθανής ποινικής δίωξης εκ μέρους των πολιτικών αντιπάλων του. Από τα χωρία *Caes. B.C.* III 82, 4 και *Cic. ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3 φαίνεται καθαρά ότι κατά καιρούς υπήρξαν εξαιρέσεις από τον νόμο σε ειδικές περιπτώσεις, αλλά στην περίπτωση του Καίσαρα αυτό το προνόμιο περιλαμβανόταν ανάμεσα στις μυστικές συμφωνίες της Πρώτης Τριανδρίας. Και μολονότι ο Καίσαρ (στο *Caes. B.C.* I 32, 3) επιμένει ότι το προνόμιο τού παραχωρήθηκε με πρόταση δέκα δημάρχων, από τα στοιχεία που μας προσφέρουν τα άλλα χωρία είναι ολοφάνερο ότι όλες οι ενέργειες έγιναν από τον Πομπήιο (ίσως ακόμη και η πρόταση των δέκα δημάρχων) παρά τις αντιρρήσεις των αντιπάλων του Καίσαρα.

Ωστόσο οι παραλείψεις του Πομπήιου κατά την ψήφιση του νόμου το 52 π.Χ. (ιδιαίτερα σε ό,τι αφορούσε την εξαίρεση του Καίσαρα), η επαμφοτερίζουσα στάση του κατά το 49 π.Χ., όταν ο Καίσαρ εκδήλωσε την πρόθεσή του να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο προνόμιο, και παράλληλα οι εχθρικές προς αυτόν αποφάσεις και ενέργειες της συγκλήτου, είχαν σαν αποτέλεσμα το ξέσπασμα του Εμφυλίου Πολέμου.

Summary. The sentence of the title occurs in Roman Literature (in a similar combination of words) eleven times, namely: *Caes. B.C.* 19, 2. I 32, 3. III 82, 4. *Cic. ad Atticum* 7, 3. 7, 6. 8, 3. *ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3. *Phil.* 2, 24. *Liv. Periocha Lib.* 107, 11-13. *Suet. Div. Jul.* 28, 2. *L. Ampelius, Liber Memorialis* 40, 3.

In all cases except *Cic. ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3 and *Caes. B.C.* III 82, 4 it refers to the privilege that was given to Caesar in 52 B.C., as an exception from the law *Lex Pompeia de iure Magistratuum*, after a proposal of ten tribunes, according to which he had the right to enter the consular elections being absent from Rome (*in absentia*).

It is discussed in every case the point of view of the writers (Caesar, Cicero,

Livius, Suetonius, L. Ampelius) that report the events. Meanwhile it is discussed how Plutarch (*Caes.* 13, 1) Dio Cassius (*R.H.* 40, 56, 2) and Appian (*B.C.* 2, 4, 25) translated the sentence in Greek and they transferred the events.

The discussion shows that the presence of the candidates for the elections was necessary according to an older law. This obligation revived by the *Lex Pompeia de iure Magistratum* in 52 B.C., from which Caesar was excepted. From the passages *Caes. B.C.* III 82, 4 and *Cic. ad Brutum* 9 (13 (1 5)), 3 it is clear that at times there were exceptions from the law in special cases, but in the case of Caesar this privilege was among the agreements of the Triumvirate. But even though Caesar (in *Caes. B.C.* I 32, 3) insists that the privilege was given through the acts of the ten tribunes, it is clear that all the arrangement was done by the acts of Pompeius (perhaps even the proposal of the ten tribunes), although Caesar's opponents had their objections.

Nevertheless, Pompeius' omissions in voting the law in 52 B.C. (especially as far as Caesar's exception is concerned) and his ambiguous attitude in 49 B.C., when Caesar had the intention to use this privilege for the consular elections, in combination with the hostile decisions and acts of the Senate towards Caesar, had as a result the outburst of the Civil War.

Η Λατινική φράση του τίτλου αποτελεί την επίσημη διατύπωση μιας προνομιακής νομοθετικής ρύθμισης που έγινε για λογαριασμό του Καίσαρα μετά από πρόταση δέκα δημάρχων το 52 π.Χ. Με τη ρύθμιση αυτή επιτρεπόταν στον τελευταίο να συμμετάσχει στις υπατικές εκλογές χωρίς να έλθει στη Ρώμη για τον προεκλογικό του αγώνα και να παραστεί στη Λαϊκή Συνέλευση (*Comitia Centuriata*) την ημέρα των εκλογών, προκειμένου να υποβάλει αυτοπροσώπως την υποψηφιότητά του. Η υποχρέωση αυτή αποτελούσε βασική διάταξη της εκλογικής διαδικασίας, η οποία προβλεπόταν από την παλαιότερη νομοθεσία για τις αρχαιεσίες και την οποία επανέφερε με έμφαση σε ισχύ νόμος του Πομπηίου γνωστός ως *Lex Pompeia de iure Magistratum*¹. Από τον νόμο εξαιρέθηκε ο Καίσαρ με τη σχετική

1. Ο νόμος περιείχε μία σειρά από διατάξεις που σκοπό είχαν να περιορίσουν τις φιλοδοξίες των Ρωμαίων στρατηγών και διοικητών επαρχιών. Ενδεικτικά βλ. T.R. Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire*, vol. II, Oxford 1923, σ. 236. Th. Mommsen, *Histoire Romaine*, tome septième, Paris 1932, σσ. 29-30. Th. Mommsen, *Histoire Romaine*, v. 2, Paris 1985, σσ. 267-8. F.B. Marsh, *A*

ρύθμιση. Η σημασία της φράσης είναι: «να συμπεριληφθεί ως υποψήφιος (να γίνει δεκτή η υποψηφιότητά του) για το αξίωμα του υπάτου, ενώ ήταν απών».

Σκοπός της εργασίας μας είναι να μελετήσουμε τη φράση σε συνδυασμό με τις πληροφορίες που μας δίνουν τα κείμενα, στα οποία απαντά, προκειμένου να διαγνώσουμε την οπτική γωνία από την οποία κάθε συγγραφέας παρουσιάζει το γεγονός και να ιχνηλατήσουμε τυχόν αφανείς πτυχές αυτής της υπόθεσης. Παράλληλα θα εξετάσουμε τον τρόπο, με τον οποίο αποδόθηκε η φράση από τους Έλληνες ιστορικούς που αναφέρονται στο γεγονός.

Η φράση με μικρές διαφοροποιήσεις στη διατύπωση απαντά έντεκα φορές στη Λατινική Γραμματεία, οι οποίες όλες εκτός από δύο αναφέρονται στο συγκεκριμένο γεγονός. Συγκεκριμένα: Τη βρίσκουμε

History of the Roman world from 146 to 30 B.C., 3η εκδ. London 1963 (ανατ. 1967) σσ. 218-9 και 222. J.P.V.D. Balsdon, *Julius Caesar and Rome*, London 1967, σσ. 115-6 και 119. J. Carcopino – P. Grimal, *Jules César*, Paris 1968, σσ. 345-6. M. Cary, *A History of Rome*, 1954 (2η εκδ.) (ανατ. 1965) σσ. 393-4. M. Cary – H.H. Scullard, *A History of Rome*, 3η εκδ., Basingstoke: Palgrave 1975, σ. 267. C.S. Mackay, *Αρχαία Ρώμη. Στρατιωτική και πολιτική ιστορία* (Μεταφρ. Δ.Γ. Ζάννη), Αθήνα 2007, σ. 207. Επίσης στα παρακάτω άρθρα, τα οποία έχουν ως θέμα το ερώτημα πότε έληγε η θητεία του Καίσαρα στη Γαλατία μετά τη δεύτερη πενταετία, γίνεται εκτενής αναφορά στη *Legem Pompeiam de iure Magistratum* και σε άλλα ιστορικά στοιχεία, στα οποία αναφερόμαστε παρακάτω: O. Hirschfeld, «Der Endtermin der gallischen Statthalterschaft Caesars» *Klio* 4 (1904) σσ. 76-87 και «Nochmals der Endtermin der galischen Statthalterschaft Caesars» *Klio* 5 (1905) σσ. 236-240. T.R. Holmes, «Hirschfeld and Judeich on the *Lex Pompeia Licinia*» *CQ* 10 (1916) σσ. 49-56, ιδιαίτερα σ. 50. C.G. Stone, «March 1, 50 B.C.» *CQ* 22 (1928) σσ. 193-201, ιδιαίτερα σ. 194. F.E. Adcock, «The Legal Term of Caesar's Governorship in Gaul» *CQ* 26 (1932) σσ. 14-26, ιδιαίτερα σ. 19. C.E. Stevens, «The Terminal Date of Caesar's Command», *AJPh* 59 (1938) σσ. 169-208, ιδιαίτερα σ. 174. J.P.V.D. Balsdon, «Consular Provinces under the Late Republic», *JRS* 29 (1939) σσ. 57-73 και 167-183, ιδιαίτερα σσ. 173-175. G. Elton, «The Terminal date of Caesar's Gallic Proconsulate» *JRS* 36 (1946) σσ. 18-42, ιδιαίτερα σ. 39. P.S. Cuff, «The Terminal date of Caesar's Gallic command», *Historia* 7 (1958) σσ. 464-8. S. Jameson, «The intended Date of Caesar's Return from Gaul» *Latomus* 29 (1970) σσ. 638-660, ιδιαίτερα σσ. 650-1.

τρεις φορές στον Καίσαρα (*De Bello Civili* I 9, 2. I 32, 3, και III 82, 4), πέντε φορές στον Κικέρωνα, οι τρεις από τις οποίες βρίσκονται σε επιστολές του προς τον Αττικό (*ad Atticum* 7, 3. 7, 6 και 8, 3), μία στον *Δεύτερο Φιλιππικό* του (*Phil.* 2, 24) και η πέμπτη σε επιστολή του προς τον Μάρκο Βρούτο (*ad M. Brutum* 9 (13 (I 5)), 3). Οι τρεις άλλες περιπτώσεις απαντούν σε ιστορικούς που διηγούνται τα γεγονότα της εποχής αυτής και συγκεκριμένα στον Τίτο Λίβιο (*Periocha Lib.* 107, 11-13), στον Σουητώνιο (*Divus Iulius* 28, 2) και στον Αούκιο Αμπέλιο (*Liber Memorialis* 40, 3).

Η φράση έχει αποδοθεί και στα Ελληνικά από τρεις ιστορικούς που αναφέρονται στο ίδιο γεγονός, δηλαδή τον Δίωνα Κάσσιο στη *Ρωμαϊκή Ιστορία* του (40, 56, 2), τον Αππιανό στα *Ρωμαϊκά (Ρωμαϊκῶν Ἐμφυλίων)* (2, 4, 25) και τον Πλούταρχο στη βιογραφία του Καίσαρα (13, 1). Και οι τρεις αποδίδουν τη γενική *absentis* του λατινικού κειμένου με τη δοτική *ἀπόντι*, ενώ τη φράση *ratio haberetur* με διαφορετικό τρόπο ο καθένας, ο Δίων: *αἰτῆσαι τὴν ὑπατεῖαν*, ο Αππιανός: *μετιέναι τὴν ὑπατεῖαν* και ο Πλούταρχος: *αἰτούμενος παραγγέλων εἰς τὴν ὑπατεῖαν*.

Ας θυμηθούμε όμως τα ιστορικά γεγονότα της δεκαετίας 60-50 π.Χ.² για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο, μέσα στο οποίο παραχωρήθηκε το σχετικό προνόμιο. Το 60 π.Χ. οι τρεις ισχυροί άνδρες της Ρώμης Καίσαρ, Πομπήιος και Κράσσος συστήνουν την Πρώτη Τριανδρία, μια πολιτική συμμαχία στα πλαίσια της οποίας χώρισαν τις σφαίρες δικαιοδοσίας και επιρροής τους στον Ρωμαϊκό κόσμο και ταυτόχρονα καθόρισαν σε βάθος χρόνου τα αξιώματα που θα αναλάμβανε ο καθένας και με ποια σειρά θα γινόταν αυτό. Έτσι ο Καί-

2. Για τα πολύ γνωστά γεγονότα της δεκαετίας 60-50 π.Χ. βλ. ενδεικτικά Th. Mommsen, *ό.π.* (1932) σσ. 26-37. Th. Mommsen, *ό.π.*, (1985) σσ. 145-149 και 230-233. F.B. Marsh, *ό.π.*, σσ. 177-193 και 212-228. J.P.V.D. Balsdon, *ό.π.* (1967) σσ. 54-108. J. Carcopino-P. Grimal, *ό.π.*, σσ. 198-221 και 253-355. M. Cary, *ό.π.*, σσ. 375-6 και 389-397. M. Cary – H.H. Scullard, *ό.π.*, σσ. 248-9 και 265-7. M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, (Μετάφρ. Β. Κάλφογλου), Αθήνα 1984, σσ. 150-153. Pierre Grimal, *Ιστορία της Αρχαίας Ρώμης*. (Μετάφρ. Μαρία Κουμπούρα) Αθήνα 2005, σσ. 101-106. C.S. Mackay, *ό.π.*, σσ. 196-207.

σαρ έγινε ύπατος το 59 π.Χ. και με το τέλος της θητείας του ανέλαβε διοικητής της Γαλατίας για μια πενταετία. Η θητεία αυτή ανανεώθηκε στα τέλη του 54 π.Χ. για πέντε ακόμη χρόνια με νόμο του Πομπηίου γνωστό ως Lex Pompeia Licinia³, σύμφωνα με τους διακανονισμούς που είχαν γίνει ανάμεσα στα μέλη της Τριανδρίας.

Η ισορροπία ανάμεσα στα μέλη της Τριανδρίας ανετράπη το 53 π.Χ. με τον θάνατο του Κράσσου και της Ιουλίας, κόρης του Καίσαρα και συζύγου του Πομπηίου, γεγονόςτα μετά τα οποία το παιχνίδι εξουσίας ανάμεσα στους δύο εναπομείναντες της Τριανδρίας άρχισε να παίρνει μορφή αντιπαράθεσης. Από τη στιγμή μάλιστα που ο Πομπήιος ανέλαβε ως μόνος ύπατος το 52 π.Χ., ο Καίσαρ έβλεπε γεμάτος

3. Βλ. Vell. Paterc. *Hist. Rom.* 2, 46, 2: Caesari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatae in idem spatium temporis provinciae, ..., Πλουτ., *Καίσαρ* 21, 3: Βουλὴν δὲ θέμενοι διεκρίθησαν ἐπὶ τούτοις. Ἔδει Πομπηῖον μὲν καὶ Κράσσον ὑπάτους ἀποδειχθῆναι, Καίσαρι δὲ χρήματα καὶ πενταετίαν ἄλλην ἐπιμετρηθῆναι τῆς στρατηγίας, ἡ καὶ παραλογώτατον ἐφαίνετο τοῖς νοῦν ἔχουσιν., Πομπηῖος 51, 4: ... Κράσσῳ δὲ καὶ Πομπηῖῳ πρὸς αὐτὸν ἐγένοντο συνθήκαι, μετιέναι μὲν ὑπατείας ἐκείνους... Καίσαρι δὲ τὰς οὐσας (ἡγεμονίας) βεβαιοῦν εἰς ἄλλην πενταετίαν. καὶ 52, 3: Ἐπειτα νόμους διὰ Τρεβωνίου δημαρχοῦντος εἰσέφερον, Καίσαρι μὲν, ὥσπερ ὠμολόγητο, δευτέραν ἐπιμετροῦντας πενταετίαν, ..., Suet., *Div. Jul.* 24, 1: ... Crassum Pompeiumque in urbem provinciae suae Lucam extractos conpulit, ut detrudendi Domitii causa consulatum alterum peterent, perfecitque per utrumque, ut in quinquennium sibi imperium prorogaretur., Αππιαν. *Ρωμαϊκά, Ρωμαϊκῶν Ἐμφυλίων* 2, 3, 18: Αἰρεθέντες δ' οὖν ὑπατοὶ Κράσσος τε καὶ Πομπηῖος Καίσαρι μὲν, ὥσπερ ὑπέστησαν, τὴν ἐτέραν πενταετίαν προσεψηφίσαντο. Πρβλ. T.R. Holmes, *ὁ.π.* (1923, vol. II) σ. 88. Th. Mommsen *ὁ.π.* (1985) σσ. 231. F.B. Marsh, *ὁ.π.*, σ. 212. J. Carcopino-P. Grimal, *ὁ.π.*, σσ. 276-7. M. Cary, *ὁ.π.*, σ. 392. J.F.C. Fuller, *Julius Caesar: man, soldier and tyrant*, London 1965, σ. 168. C.S. Mackay, *ὁ.π.* σ. 204. Εκτεταμένη αναφορά στη Legem Pompeiam Liciniam γίνεται και σε μερικά άρθρα που έχουν ως θέμα το ερώτημα πότε ἔληγε η δεύτερη θητεία του Καίσαρα στη Γαλατία: O. Hirschfeld, *ὁ.π.* (1904) σσ. 76-77 και 79-81 και (1905) σσ. 236. W. Judeioh, «Das Ende von Caesars gallischer Statthalterschaft und der Ausbruch des Bürgerkrieges» *RhM* 68 (1913) σ. 3. T.R. Holmes, *ὁ.π.* (1916) σσ. 49-51. C.G. Stone, *ὁ.π.*, σ. 194. F.E. Adcock, *ὁ.π.* (1939) σσ. 14 και 19-20. C.E. Stevens, *ὁ.π.*, σσ. 170-174. J.P.V.D. Balsdon, *ὁ.π.* (1939) σσ. 69 και 173-175. G. Elton, *ὁ.π.*, σσ. 18-20. P.J. Cuff, *ὁ.π.*, σσ. 463-4. S. Jameson, *ὁ.π.*, σσ. 640-1.

ανησυχία τον αντίπαλό του να ισχυροποιείται μέρα με την ημέρα. Η εκλογή του Πομπηίου ως μόνου υπάτου ήταν ένα μέτρο εκτάκτου ανάγκης που κρίθηκε αναγκαίο, καθώς στη Ρώμη επικρατούσε χάος. Οι ταραχές μέσα στην πόλη ήταν συχνές και οι δρόμοι της γίνονταν συχνά πεδίο μάχης ανάμεσα στις αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις ή και τις συμμορίες. Είναι η χρονιά που σκοτώθηκε ο δήμαρχος Κλώδιος και έγινε η πολύκροτη δίκη του Μίλωνα. Ο Πομπήιος, προσπαθώντας να θέσει υπό έλεγχο την κατάσταση, πρότεινε μία σειρά από νόμους, ανάμεσα στους οποίους ήταν και η *Lex Pompeia de iure Magistratuum* που στόχευε να περιορίσει τη λαίμαργη διάθεση πολλών νέων, που κατείχαν κυρίως στρατιωτικά αξιώματα, να προωθηθούν στα ανώτατα πολιτικά αξιώματα και κυρίως στο αξίωμα του υπάτου.

Μία από τις βασικές διατάξεις του νόμου, όπως είπαμε παραπάνω, προέβλεπε ότι οι υποψήφιοι για οποιοδήποτε αξίωμα, και κυρίως το υπατικό, έπρεπε να βρίσκονται στη Ρώμη και να θέσουν υποψηφιότητα αυτοπροσώπως ενώπιον της Λαϊκής Συνέλευσης. Αυτό συνεπαγόταν ότι, αν ο υποψήφιος ήταν διοικητής επαρχίας ή στρατιωτικός διοικητής, όφειλε να παραιτηθεί, να διαλύσει τον στρατό του και να έλθει στη Ρώμη ως απλός πολίτης. Το σημαντικότερο πρόσωπο που θιγόταν από τη διάταξη αυτή ήταν ο ίδιος ο Καίσαρ, ο οποίος στόχευε να θέσει υποψηφιότητα για το υπατικό αξίωμα με το τέλος της θητείας του ως διοικητού της Γαλατίας. Η εξαίρεσή του από τον νόμο φαίνεται ότι ήταν προϊόν συμφωνίας με τον Πομπήιο και επετεύχθη με μία διαδικασία, της οποίας πλήρη εικόνα θα μας δώσουν τα χωρία, όπου απαντά η φράση που μελετάμε.

Ας δούμε όμως τις μαρτυρίες αρχίζοντας από τον ίδιο τον Καίσαρα. Τα δύο χωρία από το *Bellum Civile* αναφέρονται σε γεγονότα μετά τις 7 Ιανουαρίου του 49 π.Χ., ημερομηνία κατά την οποία η σύγκλητος αποφάσισε να ζητήσει από τον Καίσαρα να διαλύσει τον στρατό του και να επιστρέψει στη Ρώμη με την απειλή ότι σε αντίθετη περίπτωση θα κηρυσσόταν εχθρός της πολιτείας. Στο πρώτο χωρίο *B.C. I 9, 2* (*cuius absentis rationem haberi proximis comitiis populus iussisset*) ο Καίσαρ απαντώντας σε μηνύματα του Πομπηίου μέσω απεσταλμένων, περίπου στις 23 Ιανουαρίου, διαμαρτυρόμενος για τις

αδικίες που θεωρεί ότι έγιναν εις βάρος του, αναφέρει ότι «ο λαός είχε αποφασίσει να λάβει μέρος στις προσεχείς εκλογές, ακόμη και αν ήταν απών»⁴. Το πρώτο στοιχείο που έχουμε είναι ότι, κατά την εκδοχή του Καίσαρα, το προνόμιο αυτό τού είχε παραχωρηθεί από τον λαό, δηλαδή με απόφαση της Λαϊκής Συνέλευσης. Τις λεπτομέρειες της σχετικής συνεδρίασης, που έγινε το 52 π.Χ., ο Καίσαρ δίνει στο *B.C. I 32, 3*, το οποίο είναι απόσπασμα από τον λόγο που εκφώνησε την 1^η Απριλίου του 49 π.Χ. στη σύγκλητο, όπου και πάλι διαμαρτύρεται για όσα υπέστη από τους αντιπάλους του, ανάμεσα στα οποία αναφέρεται και στη σχετική παραχώρηση εκθέτοντας και τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης πάνω στο θέμα, ως εξής: *B.C. I 32, 3: Latum ab decem tribunis plebis contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante et pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio; qui si improbasset, cur ferri passus esset? Si probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? (= Δέκα δήμαρχοι πρότειναν να γίνει δεκτή η υποψηφιότητά του για το αξίωμα του υπάτου, ακόμη και αν ήταν απών, ενώ οι εχθροί του είχαν αντιρρήσεις, και ο Κάτων εναντιωνόταν με σφοδρότητα και κατά την παλαιά του συνήθεια να μιλάει επί μακρόν ανέβαλε για μέρες (τη λήψη απόφασης), όταν ο Πομπήιος ήταν ο ίδιος (μόνος) ύπατος. Αν δεν ενέκρινε την πρόταση, γιατί επέτρεψε να γίνει; Αν την ενέκρινε, γιατί τον εμπόδισε να χρησιμοποιήσει την ευεργεσία του λαού;)*⁵.

4. Βλ. A.G. Peskett, *Caesar. The Civil Wars*, Cambridge (Mass.) – London 1914 (ανατ. 1961) σσ. 16-17. P. Fabre, *César. La Guerre civile*, Paris (Les Belles Lettres), Tome I 1936 (repr. 1965) σ. 10. F.E. Adcock, *Caesar as man of letters*, Archon Books 1956 (ανατ. 1969), ο οποίος τονίζει (σ. 46) ότι στα πρώτα κεφάλαια του *Bellum Civile* ο Καίσαρ υπερασπίζεται τον εαυτό του διαμαρτυρόμενος ότι δεν του απέδωσαν αυτά που απαιτούσε η *dignitas* του. A.H. Allcroft, *Caesar Civil war, Book I: text and notes*, London, σ. 91. M. Rambaud, *C. Iulius Caesar De Bello civili: liber primus = César La Guerre civile: livre premier*, Paris 1962, σ. 37. J.M. Carter, *The Civil war with the anonymous Alexandrian, African and Spanish wars*, Oxford – New York 1997 σ. 274.

5. Βλ. A.G. Peskett, *ό.π.*(1914) σσ. 48-49. P. Fabre, *ό.π.*, σ. 27, ο οποίος κάνει αναφορά στα ιστορικά γεγονότα στην εισαγωγή του σσ. vii-viii. A.H. Allcroft, *ό.π.*

Στο χωρίο αυτό ο Καίσαρ δίνει έμφαση στο γεγονός ότι η εξαίρεσή του από τον νόμο (Legem Pompeiam de iure Magistratum) ήταν πρόταση των δέκα δημάρχων και κατηγορεί τον Πομπήιο ότι παρενέβαλε εμπόδια στην υλοποίηση της απόφασης της Λαϊκής Συνέλευσης. Αυτό οδηγεί στη σκέψη ότι για να είχε ισχύ η ρύθμιση δεν αρκούσε μόνον η απόφαση της Λαϊκής Συνέλευσης, αλλά έπρεπε να γίνουν και άλλες ενέργειες. Και στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι η αποδοχή και προώθηση της προνομιακής εξαίρεσης ήταν αρμοδιότητα του Πομπήιου, αφ' ενός επειδή ήταν ύπατος με αυξημένες εξουσίες αφ' ετέρου καθώς ο ίδιος εισηγήθηκε τον αρχικό νόμο.

Ας δούμε όμως το θέμα από τη μεριά της αντιπολίτευσης που αντιπροσωπεύεται από τις αναφορές του Κικέρωνα. Σε επιστολή του στον Αττικό (*ad Atticum* 7, 3, 4)⁶ γραμμένη στις 9 Δεκεμβρίου του 50 π.Χ. αναφέρεται στην πρόταση των δέκα δημάρχων διερωτώμενος για την σκοπιμότητά της (*cur tanto opere pugnatum ut de eius absentis ratione habenda decem tribuni plebis ferrent?* = γιατί τόσος αγώνας να προτείνουν δέκα δήμαρχοι να τον υπολογίσουν ως υποψήφιο για την υπατεία, ενώ απουσίαζε;). Λίγες ημέρες αργότερα (στις 17 Δεκεμβρίου), σχολιάζοντας με πικρία κάποιο από τα αιτήματα του Καίσαρα προς τη σύγκλητο, ενδεχομένως σχετικά με τη διατήρηση της διοίκησης των λεγεώνων στην Εντεύθεν Γαλατία, γράφει πάλι στον Αττικό (*ad Atticum* 7, 6, 2⁷): *Cur autem nunc primum ei resistamus? Ού γάρ δὴ τότε μείζον ἔπι κακόν* (μ 209), *quam cum quinquennium prorogabamus aut cum, ut absentis ratio haberetur, ferebamus* = γιατί να του αντισταθούμε τώρα για πρώτη φορά; «Δεν μας απειλεί μεγαλύτερο κακό» από όταν παρατείναμε για πέντε χρόνια τη θητεία του (στη Γαλατία) ή όταν ανεχθήκαμε να τον υπολογίσουν σαν υποψήφιο

(Caesar) σ. 104. M. Rambaud, *ό.π.*, σσ. 65-66. J.M. Carter, *ό.π.*, σ. 278. Το κείμενο είναι γραμμένο σε τρίτο ενικό πρόσωπο, μολονότι μιλάει ο ίδιος ο Καίσαρ. Αυτό είναι χαρακτηριστικό του ύφους του Καίσαρα, ένα τέχνασμα που δίνει στη διήγησή του την επίφαση της αντικειμενικότητας.

6. Βλ. D.R. Shackleton - Bailey, *Cicero Letters to Atticus, Volume II*, London - Cambridge (Mass) 1999, σ. 194.

7. Βλ. D.R. Shackleton - Bailey, *ό.π.*, σ. 208.

ύπατο, ενώ απουσίαζε). Αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον η επιλογή και παρεμβολή του Ομηρικού στίχου. Συγκεκριμένα στο σημείο αυτό του Ομηρικού κειμένου ο Οδυσσεάς απευθύνεται στους συντρόφους του, λίγο πριν μπουν στο στενό που λυμαίνονταν η Σκύλα και Χάρυβδις, και για να τους εμπυχώσει τους λέει ότι δεν τους απειλεί μεγαλύτερος κίνδυνος από όταν βρέθηκαν στη σπηλιά του Κύκλωπα. Χρησιμοποιώντας το σχετικό χωρίο ο Κικέρων παραλληλίζει τις τωρινές απαιτήσεις του Καίσαρα με τη Σκύλα και τη Χάρυβδη και τις παραχωρήσεις που του έγιναν παλαιότερα, ανάμεσα στις οποίες ήταν και αυτή που συζητάμε, με τη σπηλιά του Κύκλωπα.

Στις 18 Φεβρουαρίου του 49 π.Χ. και ενώ ο Καίσαρ έχει γίνει κύριος της Ρώμης ο Κικέρων, αυτοεξόριστος, γράφει στον Αττικό (*ad Atticum* 8, 3, 3)⁸ σε έντονο ύφος και απαριθμεί με πολλή πικρία τα λάθη του Πομπηίου, που τους οδήγησαν στην τωρινή κατάσταση, επισημαίνοντας βήμα-βήμα τις υποχωρήσεις που έκανε για λογαριασμό του Καίσαρα. Για το συγκεκριμένο θέμα γράφει: *contendit ut decem tribuni plebis ferrent, ut absentis ratio haberetur, quod idem ipse sanxit lege quadam sua*, (= κατέβαλε (ο Πομπήιος) προσπάθεια να προτείνουν δέκα δήμαρχοι να τον υπολογίσουν σαν υποψήφιο για το αξίωμα του υπάτου, ενώ ήταν απών, πράγμα το οποίο και ο ίδιος επίσης επικύρωσε με δικό του νόμο). Στις δύο προηγούμενες επιστολές επιβεβαιώνεται ότι η πρόταση έγινε από τους δέκα δημάρχους και ότι έγινε δεκτή, χωρίς όμως να διευκρινίζεται με ποιον τρόπο. Στην τρίτη επιστολή όμως ο Κικέρων διευκρινίζει ότι οι δήμαρχοι δεν ενήργησαν αυτοβούλως, αλλά μετά από πίεση εκ μέρους του Πομπηίου, ο οποίος μάλιστα έφερε και σχετικό νόμο.

Το ερώτημα αν οι δήμαρχοι ενήργησαν αυτοβούλως ή αν πιέστηκαν να προτείνουν τον σχετικό νόμο δεν είναι εύκολο να απαντηθεί, καθώς οι μαρτυρίες που έχουμε προέρχονται από τις δύο πολιτικά

8. Βλ. W.W. How – A.C. Clark, *Cicero Select Letters with Historical introductions, notes and Appendices*, Oxford 1926 (ανατ. 1962) σσ. 337-8. F.F. Abbott, *Selected Letters of Cicero*, University of Oklahoma Press 1964, σ. 159 και D.R. Shackleton – Bailey, *ό.π.*, σ. 280.

αντίπαλες πλευρές (Καίσαρα και Κικέρωνα)⁹. Είναι πάντως δυνατό να γίνουν ορισμένες επισημανσεις.

Ο Καίσαρ στο *Bellum Civile* έχει αποσιωπήσει τις ενέργειες του Πομπηίου που αναμφισβήτητα έχουν γίνει, εφόσον μαρτυρούνται από τις περισσότερες πηγές, όπως θα δούμε παρακάτω. Έχει σημαντικούς λόγους να παρουσιάσει εαυτόν αδικημένο, αν λάβουμε υπόψη μας ότι το *Bellum Civile* κυκλοφόρησε μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου και απευθύνεται σε ένα αναγνωστικό κοινό κατά το ήμισυ εχθρικό, το οποίο ο Καίσαρ θέλει να προσεταιριστεί έχοντας να δικαιολογήσει τις εκατόμβες των θυμάτων, τις καταστροφές και κυρίως την κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών.

Από το άλλο μέρος ο Κικέρων, ανεξάρτητα από το αν ανήκει στην αντιπολίτευση, δεν έχει συμφέροντα. Μάλιστα με την επιστολή του αυτή ασκεί κριτική στον Πομπήιο και μιλάει με αγανάκτηση για την υποχωρητικότητά του που ουσιαστικά επέτρεψε στον Καίσαρα να υλοποιήσει τα σχέδιά του. Τη συγκεκριμένη στιγμή το μέλλον του Κικέρωνα είναι αβέβαιο και ενδεχομένως φοβάται για τη ζωή του. Και ακόμη θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι παρατηρήσεις του γίνονται στο πλαίσιο μιας προσωπικής επιστολής με αποδέκτη και μοναδικό αναγνώστη τον επιστήθιο φίλο του τον Αττικό. Είναι πολύ πιθανό τα πράγματα να έγιναν, όπως μας τα διηγείται ο Κικέρων.

Οι άλλες μαρτυρίες είναι μεταγενέστερες και έχουν απόσταση από τα γεγονότα από λίγα χρόνια έως δύο αιώνες. Είναι και πάλι ο Κικέρων που αναφέρεται στην ίδια υπόθεση στον *Δεύτερο Φιλιπικό* του το 44 π. Χ., λίγα χρόνια μετά τα γεγονότα και ενώ ο Καίσαρ έχει ήδη δολοφονηθεί, όπου ανασκευάζοντας κατηγορία του Αντωνίου ότι αυτός (ο Κικέρων) υπήρξε η αιτία για την οριστική ρήξη ανάμεσα στο Καίσαρα και τον Πομπήιο, απαντά ότι το μόνο που έκανε ήταν να συμβουλεύσει τον Πομπήιο να μην συναινέσει στη σχετική παραχώρηση για λογαριασμό του Καίσαρα (*Phil.* 2, 24: *ne pateretur ferri*

9. Ωστόσο υπάρχει και η μαρτυρία του Αππιανού (*Ρωμαϊκά, Ρωμαϊκῶν Εμφυλίων* 2, 4, 25) που θα εξετάσουμε παρακάτω, ο οποίος παραδίδει ότι τους δημάρχους έπεισε να κάνουν την πρόταση ο Καίσαρ. Η μαρτυρία όμως αυτή είναι μεταγενέστερη.

ut absentis eius ratio haberetur (= να μην ανεχθεί να γίνει πρόταση να τον περιλάβουν ως υποψήφιο ύπατο, ενώ απουσίαζε)¹⁰. Η μαρτυρία αυτή ενισχύει τη σκέψη ότι η υλοποίηση της σχετικής παραχώρησης στον Καίσαρα ήταν αρμοδιότητα του Πομπηίου.

Από τους τρεις ιστορικούς: ο Λίβιος σε μία από τις *Periochae* (= περιλήψεις των χαμένων βιβλίων του) *Periocha Lib. 107, 11-13*¹¹ αναφέρεται στην ευεργετική για τον Καίσαρα πρόταση νόμου και στις αντιρρήσεις του Κάτωνα, χωρίς λεπτομέρειες για το ποιος ενήργησε (*lex lata est, ut ratio absentis Caesaris in petitione consulatus haberetur, invito et contradicente M. Catone* = προτάθηκε νόμος να τον υπολογίσουν ως υποψήφιο για την υπατεία, ενώ απουσίαζε, παρόλο που ο Κάτων δεν το ήθελε και εξέφρασε τις αντιρρήσεις του).

Ο Lucius Ampelius (*Liber Memorialis* 40, 3)¹² παρουσιάζει το θέμα σαν αντιπρόταση του Καίσαρα στην εντολή της συγκλήτου να διαλύσει τον στρατό του (*simulans se gratiam timere Pompei, negavit se missurum exercitum, nisi consularibus comitiis ratio absentis sui posita fuisset* = προσποιούμενος ότι φοβάται την επιρροή του Πομπηίου, είπε ότι δεν θα διαλύσει τον στρατό του, αν δεν τον υπολόγιζαν ως υποψήφιο για τις υπατικές εκλογές, ενώ απουσίαζε).

Περισσότερες λεπτομέρειες για τις υποχρεώσεις και τις ενέργειες του Πομπηίου στην υπόθεση αυτή μας δίνει ο Σουητώνιος (*Div. Iul. 28, 3*)¹³,

10. Βλ. J.R. King, *The Philippic Orations of M. Tullius Cicero*, Oxford 1868, σ. 48. A.G. Peskett, *M. Tulli Ciceronis Oratio Philippica secunda*, Cambridge 1887 (ανατ. 1963) σσ. 65-66. A.H. Allcroft, *Cicero: Philippic II*, London, σ. 77. J.D. Denniston, *Cicero Philippics I & I*, Oxford 1926 (ανατ. 1970) σσ. 108-110. Walter C.A. Ker, *Cicero Philippics with an English translation*, Loeb Classical Library, London 1926 (ανατ. 1969) σσ. 108-110.

11. Βλ. A.C. Schlesinger – R.M. Geer, *Livy vol. XIV summaries, fragments and obsequens*, Cambridge (Mass.) – London 1959 (ανατ. 1967) σσ. 134-5

12. Βλ. Marie-Pierre Arnaud-Lindet, *L. Ampelius Aide-Mémoire (Liber Memorialis)* Les Belles Lettres, Paris 1993, σ. 47.

13. Βλ. H.E. Butler – M. Cary, *C. Suetoni Tranquilli, Divus Iulius*, Oxford 1927 (repr. 1962) σ. 80. J.C. Rolfe, *Suetonius*, London – Cambridge (Mass.) 1913 (ανατ. 1964) σσ. 38-39. H. Ailloud, *Suétone vies des douze Césars, tome I, César – August*, Paris 1961, σ. 20.

ο οποίος λέει ότι «ο ύπατος Μάρκος Μάρκελλος πρότεινε να μην δεχθούν την υποψηφιότητα του Καίσαρα, ενώ απουσίαζε, επειδή ο Πομπήιος δεν είχε ανατρέψει τον νόμο του με σύμφωνη γνώμη του λαού» και εξηγεί «συνέβη όμως, όταν ο Πομπήιος πρότεινε νόμο για τα δικαιώματα των αρχόντων στην παράγραφο, που απέκλειε τους απόντες από την διεκδίκηση αξιωμάτων, να μην εξαιρέσει τον Καίσαρα, γιατί το ξέχασε, και διόρθωσε το λάθος του αργότερα, όταν πια ο νόμος είχε χαραχθεί σε χάλκινη πλάκα και είχε εναποτεθεί στο δημόσιο ταμείο»¹⁴. Η μαρτυρία του Σουητώνιου ενισχύει την άποψη ότι όλη η υπόθεση ήταν αρμοδιότητα του Πομπηίου και απαιτούσε δικές του ενέργειες. Επίσης μας δίνει τη δυνατότητα να εικάσουμε ότι η πρόταση των δημάρχων με σύμφωνη γνώμη της Λαϊκής Συνέλευσης συνίστατο στο να εισηγηθούν στον Πομπήιο να προσθέσει στον νόμο διάταξη για την εξαίρεση του Καίσαρα. Η διάταξη όμως δεν περιελήφθη στον νόμο αρχικά, αλλά προσετέθη από τον Πομπήιο εκ των υστέρων. Αν τα πράγματα έγιναν με τον τρόπο που περιγράφει ο Σουητώνιος, τότε η εξαίρεση του Καίσαρα ήταν, αν όχι παράνομη, τουλάχιστον παράτυπη και αυτό έδωσε στον ύπατο Μ. Μάρκελλο τη δυνατότητα να προβάλλει ενστάσεις. Το να ξέχασε ο Πομπήιος μια τόσο σημαντική ρύθμιση που αφορούσε τον πρώην εταίρο του στην Τριανδρία φαίνεται κάπως παράξενο και θα μπορούσε κανείς να υποψιαστεί εσκεμμένη ενέργειά του για να υπονομεύσει το προνόμιο που ήταν υποχρεωμένος να του παραχωρήσει.

Από τις Ελληνικές πηγές ο Δίων ο Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία* 40, 56, 2¹⁵ αναφέρει την εξαίρεση του Καίσαρα ως χαριστική ενέργεια του Πομπηίου τονίζοντας παράλληλα τις αντιδράσεις των φίλων του τελευταίου: *καὶ τῷ Καίσαρι καὶ ἀπόντι (οἱ γὰρ φίλοι αὐτοῦ δεινῶς*

14. Suet. *Div.Iul.* 28, 2-3: Marcus Claudius Marcellus consul...et ne absentis ratio comitiis haberetur, quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. Acciderat autem, ut is legem de iure magistratuum ferens eo capite, quo petitione honorum absentis submovebat, ne Caesarem quidem exciperet per oblivionem, ac mox lege in aes incisa et in aerarium condita corrigeret errorem.

15. Βλ. E. Cary, *Dio's Roman history*, Cambridge (Mass.) – London 1914 (ανατ. 1961) σσ. 492-3.

ήγανάνκτου) *αἰτῆσαι τὴν ὑπατείαν, ὥσπερ ἐψηφιστο, δούς*. Ενώ ο Αππιανός, *Ῥωμαϊκά, Ῥωμαϊκῶν Ἐμφυλίων* 2, 4, 25¹⁶ λέει ότι τους δημάρχους έπεισε να κάνουν τη σχετική πρόταση ο Καίσαρ, αλλά χωρίς να υπάρξει αντίρρηση από τη μεριά του Πομπηίου (*τοὺς δὲ δημάρχους έπεισεν εἰσηγήσασθαι νόμον ἐξεῖναι Καίσαρι δευτέραν ὑπατείαν ἀπόντι μετιέναι. Καὶ τοῦθ' ὑπατεύοντος ἔτι τοῦ Πομπηίου καὶ οὐδὲν ἀντειπόντος ἐκεκέρωτο*).

Ὡστόσο φαίνεται ότι ούτε ο νόμος του Πομπηίου (*Lex Pompeia de iure Magistratuum*) ούτε η δυνατότητα εξαιρέσεων (συμμετοχή σε εκλογές *in absentia*) ήταν κάτι καινούριο. Ο Δίων ο Κάσσιος (*Ῥωμ. Ιστ.* 40, 56, 1) αναφερόμενος στον νόμο του Πομπηίου λέει καθαρά ότι επρόκειτο για επαναφορά παλαιού νόμου που είχε περιπέσει σε αχρησία (*καὶ τὸν περὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν νόμον τὸν κελεύοντα τοὺς ἀρχὴν τινα ἐπαγγέλλοντας ἐς τὴν ἐκκλησίαν πάντως ἀπαντᾶν, ὥστε μηδένα ἀπόντα αἰρεῖσθαι, παρημελημένον πως ἀνενεώσατο*). Επίσης ο Κικέρων στην επιστολή του στον Βρούτο (*ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3)¹⁷ αναφέρεται στη δυνατότητα να υποβάλλουν υποψηφιότητα για τα ιερατικά αξιώματα άνθρωποι που απουσίαζαν από τη Ρώμη (*in absentia*), φέροντας σαν παράδειγμα την περίπτωση του Γάιου Μάριου που εξελέγη οωνοσκόπος μ' αυτόν τον τρόπο, ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι, μολονότι υπήρχε αυτή η δυνατότητα, η εκλογή ήταν ευκολότερη γι' αυτούς που ήταν παρόντες. Επίσης στο *B.C.* III 82, 4 ο Καίσαρ αναφέρεται στην περίπτωση αξιωματικού του Πομπηίου, στον οποίο δόθηκε η δυνατότητα να λάβει μέρος στις εκλογές για το αξίωμα του πραιάτωρα, ενώ

16. Βλ. H. White, *Appian's Roman History*, vol. III, London – Cambridge (Mass.) 1913 (ανατ. 1972) σσ. 274-5.

17. Cic. *ad Brutum* 9 (13 (I 5)), 3: Existimo omnino absentium rationem sacerdotum comitiis posse haberi; nam et factum est antea. Gaius enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur...Sed quamvis liceat absentis rationem haberi, tamen omnia sunt praesentibus facilia. Βλ. D.R. Shackleton Bailey, *Cicero: Epistulae ad Quintum Fratrem et M. Brutum*, Cambridge University Press 1980, σσ. 113 και 233-234. Και W. Glynn – M. Cary, *Cicero: The Letters to his brother Quintus. The Letters to Brutus*, Cambridge (Mass.) – Harvard University Press, 1953 (ανατ. 1989) σσ. 652-655.

απουσίαζε σε εκστρατεία κατά των Πάρθων¹⁸.

Την ύπαρξη παλαιότερου νόμου με διατάξεις ίδιες με αυτές της *Legis Pompeiae de iure Magistratuum* απηχεί και η μαρτυρία του Πλουτάρχου στη βιογραφία του Καίσαρα¹⁹. Κατά τη δική του εκδοχή η υπόθεση της εξαίρεσης του Καίσαρα από τον σχετικό νόμο τοποθετείται πριν από τις υπατικές εκλογές του 60 π.Χ., όταν ο Καίσαρ επιστρέφοντας από την Ισπανία με τον στρατό του περίμενε, κατά τα ειωθότα, έξω από τη Ρώμη την άδεια της συγκλήτου να τελέσει θρίαμβο. Ζήτησε να του επιτραπεί να θέσει υποψηφιότητα για το αξίωμα του υπάτου χωρίς να έλθει στη Ρώμη. Το αίτημα απορρίφθηκε και ο Καίσαρ διέλυσε τον στρατό, παραιτήθηκε από το αίτημά του για θρίαμβο, έλαβε μέρος στις εκλογές του 60 π.Χ. και με την υποστήριξη του Πομπηίου και του Κράσσου εξελέγη ύπατος για το 59 π.Χ. Η μαρτυρία αυτή του Πλουτάρχου δεν επιβεβαιώνεται από καμία άλλη πηγή. Μονον ο Σουητώνιος (*Div. Iul.* 18, 2) αναφέρεται εμμέσως στο θέμα ως εξής: «επειδή, όταν πια αναγγέλλθηκαν οι εκλογές, δεν μπορούσε να γίνει δεκτή η υποψηφιότητά του, παρά μόνον αν έμπαινε στην πόλη ως ιδιώτης, και πολλοί είχαν αντιρρήσεις, καθώς αυτός προσπαθούσε με πλάγια μέσα να απαλλαγεί από τον νομικό περιορισμό, αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τον θρίαμβο για να μην αποκλειστεί από την υποψηφιότητα για την υπατεία»²⁰. Από το άλλο μέρος ο Πλούταρχος δεν αναφέρει καθόλου την προνομιακή παραχώρηση που έγινε για τον Καίσαρα το 52 π.Χ., αλλά περιορίζεται μό-

18. *Caes. B.C.* III 82, 4: magnaue inter eos in consilio fuit controversia, oporteretne Lucili Hirri, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis praetoriis absentis rationem haberi. . . Βλ. A.G. Peskett, *Gai Iuli Caesaris commentariorum de bello civili: liber tertius*, Cambridge 1900 (ανατ. 1958) σ. 140.

19. Πλουτ. *Καῖσαρ* 13, 1: Ἐπεὶ δὲ τοὺς μὲν μνωμένους θρίαμβον ἔξω διατρίβειν ἔδει, τοὺς δὲ μετιόντας ὑπατείαν παρόντας ἐν τῇ πόλει τοῦτο πράττειν, ἐν τοιαύτῃ γερονῶς ἀντινομίᾳ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὑπατικὰς ἀφιγμένους ἀρχαιρεσίας ἔπεμψε πρὸς τὴν σύγκλητον αἰτούμενος αὐτῷ δοθῆναι παραγγέλλειν εἰς ὑπατείαν ἀπόντι διὰ τῶν φίλων. Βλ. A. Gazzetti, *Plutarchi Vita Caesaris*, Firenze «La Nuova Italia» 1954, σσ. 37-38.

20. Suet. *Div. Iul.* 18, 2: Sed cum edictis iam comitiis ratio eius haberi non posset nisi privatus introisset urbem, et ambienti ut legibus solveretur multi contra dicerent, coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, dimittere.

νον σε μια ολιγόλογη αναφορά στην υποβολή της υποψηφιότητάς του για τις υπατικές εκλογές του 49 π.Χ. και στο αίτημα να διατηρήσει τη διοίκηση των επαρχιών του²¹.

Ας δούμε όμως γιατί η τόση επιμονή του Καίσαρα να του παραχωρηθεί η σχετική εξαίρεση και από την άλλη μεριά η τόσο έντονη αντίδραση των πολιτικών του αντιπάλων. Αναμφισβήτητα το να θέλει ο Καίσαρ να περάσει σε ένα άλλο αξίωμα, και μάλιστα του υπάτου, μετά το τέλος της θητείας του ως διοικητού της Γαλατίας που περιλάμβανε τόσο λαμπρές επιτυχίες, όπως ο ίδιος τις περιγράφει στο πασίγνωστο *De Bello Gallico*, ήταν απόλυτα αναμενόμενο. Και δεν είναι τυχαίο ότι το *De Bello Gallico*, καθ' όλες τις ενδείξεις, μολονότι ο Καίσαρ το έγραφε χρόνο τον χρόνο από το 58 και εντεύθεν, φρόντισε να κυκλοφορήσει στη Ρώμη τέλος του 51 ή αρχές του 50 π. Χ.²².

Η επιθυμία του Καίσαρα γινόταν ακόμη πιο επιτακτική όσο έβλεπε να αυξάνεται ανησυχητικά η δύναμη και η επιρροή του Πομπηίου. Τη συγκεκριμένη στιγμή στόχος του ήταν οι εκλογές που θα γίνονταν το φθινόπωρο του 49 π.Χ. για την υπατεία του 48 π.Χ., καθώς με το τέλος της θητείας του στη Γαλατία (τέλος του 49) συμπληρώνονταν δέκα χρόνια από την πρώτη υπατεία του που ήταν, κατά την Ρωμαϊκή νομοθεσία, ο ελάχιστος νόμιμος χρόνος για να έχει το δικαίωμα να υποβάλει και πάλι υποψηφιότητα για το αξίωμα του υπάτου. Ήθελε όμως πάση θυσία να αποφύγει να βρεθεί στη Ρώμη ως απλός πολίτης για έναν πολυ σημαντικό λόγο.

Ο λόγος της σπουδής του Καίσαρα ήταν μια απειλή για το μέλλον της πολιτικής του σταδιοδρομίας, ιδιαίτερα καθώς γνώριζε τις διαθέσεις των πολιτικών του αντιπάλων και τις εχθρότητες που δημιούργησε με τις ενέργειές του κατά την υπατεία του 59²³. Αυτό που

21. Πλουτ. *Καΐσαρ* 29, 1: *Ἐκ τούτου Καΐσαρ ὑπατείαν ἐμνήατο πέμπων καὶ χρόνον ὁμοίως τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν.*

22. Βλ. F.E. Adcock, *ό.π.* (1956) σσ. 83-89 (ιδιαίτερα 88-89).

23. Βλ. T.R. Holmes, *ό.π.* (1923, vol. I) σσ. 476-9. J.F.C. Fuller, *ό.π.*, σσ. 67-73. Th. Mommsen, *ό.π.* (1985) σσ. 146-9. F.B. Marsh, *ό.π.*, σσ. 180-7. J.P.V.D. Balsdon, *ό.π.* (1967) σσ. 60-65. J. Carcopino – P. Grimal, *ό.π.*, σσ. 204-221. M. Cary, *ό.π.*, σσ. 375-6. M. Cary – H.H. Scullard, *ό.π.*, σσ. 248-9. J. Sabin-Clare, *Caesar*

φοβόταν ήταν μια τυχόν καταγγελία πραγματική ή χαλκευμένη που θα μπορούσε να φτάσει μέχρι και την καταδίκη, πράγμα που αυτόματα θα του στερούσε κάθε δικαίωμα να υποβάλει υποψηφιότητα για οποιοδήποτε αξίωμα, και κυρίως του υπάτου, και θα τον έθετε οριστικά εκτός πολιτικής σκηνής. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Ρωμαϊκή νομοθεσία, οι εν ενεργεία άρχοντες απολάμβαναν ασυλίας. Δεν μπορούσε να γίνει καμία καταγγελία εναντίον τους παρά μόνον αν ήταν πλέον απλοί πολίτες. Γι' αυτόν τον λόγο ο Καίσαρας προσπαθούσε να μην οριστεί αντικαταστάτης του στη διοίκηση της Γαλατίας, αλλά να παραταθεί η θητεία του μέχρι και την τελευταία ημέρα του 49 π. Χ.²⁴ και

and Roman politics, 60 – 50 B.C., London – Oxford University Press 1971, σσ. 7-25. J. Sabben-Clare, *Caesar and Roman politics, 60-50 B.C.: source material in translation*, London 1981 (ανατ. 2002) σσ. 12-18. M. Rostovtzeff, *ό.π.*, σ. 150. P. Grimal, *ό.π.*, σ. 102. C.S. Mackay, *ό.π.*, σσ. 196-197.

24. Καμία πηγή δεν αναφέρει την ακριβή χρονολογία της λήξης της θητείας του Καίσαρα στη Γαλατία. Ο Σουητώνιος περιγράφει μόνο τις ανησυχίες του και επισημαίνει ότι η πρόταση του Μάρκελλου για αντικατάστασή του ήταν πριν το τέλος της θητείας του με τη δικαιολογία ότι ο πόλεμος είχε τελειώσει, η Γαλατία είχε ειρηνεύσει και ο στρατός έπρεπε να αναπαυθεί (Suet. *Div. Iul.* 28, 2: Marcus Claudius Marcellus consul, edicto praefatus, de summa se re publica acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus, quoniam bello confecto pax esset ac dimitti deberet victor exercitus). Υπάρχει μια μεγάλη συζήτηση ανάμεσα στους μελετητές σχετικά με το χρονικό σημείο που έληγε η θητεία του Καίσαρα ως διοικητού της Γαλατίας. Έχουν προταθεί διάφορες χρονολογίες με επικρατέστερες την 1η Μαρτίου του 49 π.Χ., την 1η Μαρτίου του 50 π.Χ. και την 13η Νοεμβρίου του 50 π.Χ. αλλά και άλλες. Παραθέτουμε παρακάτω τις σημαντικότερες εργασίες που έχουν γραφεί. Για την 1η Μαρτίου του 49 π.Χ. έχουν επιχειρηματολογήσει οι: C. S. Mackay, *ό.π.*, σ. 207. T.R. Holmes, *ό.π.* (1916) σσ. 49-56. G. Elton, *ό.π.*, σσ. 18-42. S. Jameson, *ό.π.*, σσ. 638-660. Ο Th. Mommsen, *ό.π.*, (1985) σ. 268, επισημαίνει ότι η παράταση της θητείας ήταν μέχρι το τέλος του 49 π.Χ. και ότι ο Καίσαρ είχε αυτή τη δυνατότητα όχι γιατί το όριζε η Lex Pompeia Licinia, αλλά γιατί σύμφωνα με τον αρχαίο κανόνα η θητεία ενός διοικητή συνεχιζόταν μέχρι την άφιξη του αντικαταστάτη του. Την 1η Μαρτίου του 50 π.Χ. ορίζουν ως τέλος της θητείας οι: J. Carcopino – P. Grimal, *ό.π.*, σ. 277. Ο Hirschfeld, *ό.π.* (1904) σσ. 76-87 και (1905) σσ. 236-240. Στις 13 Νοεμβρίου του 50 π.Χ. το τοποθετούν οι: F.E. Adcock, *ό.π.* (1932) σσ. 14-26 και C.G. Stone, *ό.π.*, σσ. 193-201. Άλλες απόψεις που διατυπώθηκαν είναι οι εξής: Ο M. Cary (*ό.π.*, σ. 392) και οι M. Cary – H.H. Scullard (*ό.π.*,

χρησιμοποιώντας το προνόμιο που του είχε παραχωρηθεί το 52 π.Χ., δηλαδή να συμμετάσχει στις εκλογές χωρίς να παραστεί ο ίδιος στην προεκλογική εκστρατεία και την όλη διαδικασία (in absentia)²⁵, να αναλάβει το αξίωμα του υπάτου την πρώτη Ιανουαρίου του 48 π. Χ. Πάνω σ' αυτό ο Σουητώνιος (*Div. Iul.* 30, 3)²⁶ γράφει τα εξής: «Άλλοι

σ. 266) τοποθετούν το τέλος της θητείας στο τέλος του 50 ή στις αρχές του 49 π.Χ. χωρίς να ορίζουν ακριβή χρονολογία. Ο C.E. Stevens (*ό.π.*, σσ. 169-208) ανάμεσα στις 31 Ιουλίου και στις αρχές του Οκτωβρίου του 50 π.Χ. Ο W. Judeich (*ό.π.*, σσ. 1-10) στις 29 Δεκεμβρίου του 50 π.Χ. Ο J.P.V.D. Balsdon (*ό.π.* (1939) σσ. 57-73 και 167-183) τονίζει ότι ο νόμος που παρέτεινε τη θητεία του Καίσαρα όριζε να μην ορισθεί αντικαταστάτης του μέχρι την 1η Μαρτίου του 50 π.Χ. Όμοια είναι και η άποψη του P.J. Cuff, *ό.π.*, σσ. 445-471. Το θέμα είναι πέρα από τα πλαίσια της παρούσας εργασίας, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε όμως ότι και οι ανησυχίες του Καίσαρα και ο αγώνας του να διατηρήσει το προνόμιο να γίνει δεκτή η υποψηφιότητά του στις υπατικές εκλογές in absentia δείχνουν ότι ενδεχομένως η θητεία του στη Γαλατία είχε παραταθεί πέρα από τα ανεκτά όρια.

25. Για τους σχετικούς φόβους του Καίσαρα και για την προσπάθεια να συμμετάσχει στις εκλογές χωρίς να παραστεί (in absentia) βλ. Ο. Hirschfeld, *ό.π.* (1904) σ. 84. T.R. Holmes, *ό.π.* (1916) σ. 50. T.R. Holmes, *ό.π.* (1923, vol II) σ.236. C.G. Stone, *ό.π.*, σ. 194. F.E. Adcock, *ό.π.* (1939) σ. 19 και 23. C.E. Stevens, *ό.π.*, σσ. 172-4. Th. Mommsen, *ό.π.*, (1932) σσ. 29-30. Th. Mommsen, *ό.π.* (1985) σ. 268. F.B. Marsh, *ό.π.*, σ. 222. J.P.V.D. Balsdon, *ό.π.* (1939) σ. 173. J.P.V.D. Balsdon, *ό.π.* (1967) σ. 109. G. Elton, *ό.π.*, σσ. 35-37. P.G. Cuff, *ό.π.*, σ. 468. M. Cary, *ό.π.*, σσ. 392-4. M. Cary – H.H. Scullard, *ό.π.*, σσ. 267-8. J.F.C. Fuller, *ό.π.*, σ. 174. M. Rostovtzeff, *ό.π.*, σ. 153, ο οποίος τονίζει τη σημασία της επιτυχίας του Καίσαρα στις εκλογές αυτές τόσο για τον Καίσαρα όσο και για τη σύγκλητο. S. Jameson, *ό.π.*, σ. 651. C.S. Mackay, *ό.π.*, σ. 207. J. Sabben-Clare, *ό.π.*(1971) σσ. 24-25 και 178-9. J. Sabben-Clare, *ό.π.*(1981) σσ. 135 και 146-148. A.H. Allcroft, *ό.π.* (Caesar) σσ. 9-10. Lily Ross, Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar*, Berkeley 1949 (ανατ. 1964) σ. 150. C.E. Moberly-H. Last, *The Commentaries of C. Iulius Caesar on the Civil War*, Oxford 1925 (ανατ. 1957) σ. xix. Δαβίδ Αντωνίου, *Γ.Ι. Καίσαρος, Απομνημονεύματα περί του Εμφυλίου Πολέμου (De Bello Civili)*, Αθήνα 1974, σσ. 8 και 13-14.

26. Suet., *Div. Iul.* 30, 3: Alii timuisse dicunt, ne eorum, quae primo consulatu adversus auspicia legesque et intercessionem gessisset, rationem reddere cogeretur; cum M. Cato identidem nec sine iure iurando denuntiaret delaturum se nomen eius, simul ac primum exercitum dimisisset; cumque vulgo fore praedicarent, ut si privatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armatis causam apud iudices diceret. Βλ. H.E. Butler – M. Cary, *ό.π.*, 76.

λένε ότι φοβόταν μήπως αναγκαστεί να δώσει λόγο για τις πράξεις που είχε κάνει κατά τη διάρκεια της πρώτης υπατείας του αντίθετα σε οiwονούς, νόμους και ενστάσεις, καθόσον ο Μάρκος Κάτων επανειλημμένα με όρκο είχε διακηρύξει ότι θα του έκανε καταγγελία αμέσως μόλις εκείνος διέλυε τον στρατό του. Και γιατί δήλωναν δημόσια (οι εχθροί του) ότι, αν (ο Καίσαρ) επέστρεφε ως ιδιώτης χωρίς το στρατεύμα του, θα λογοδοτούσε ενώπιον δικαστών περικυκλωμένος από ένοπλους, σαν τον Μίλωνα». Σ' αυτά πρέπει να προσθέσουμε ότι, αν ο Καίσαρ πετύχαινε τη σχετική παραχώρηση και εκλεγόταν ύπατος, τότε η Ρώμη θα είχε έναν ύπατο με στρατιωτική εξουσία και λεγεώνες στις διαταγές του. Αυτό ήταν μεγάλη απειλή και για τους πολιτικούς του αντιπάλους, αλλά και για τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Τα πράγματα όμως εξελίχθησαν τελείως διαφορετικά. Στις 7 Ιανουαρίου η σύγκλητος, κηρύσσοντας τη Ρώμη σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, αποφάσισε και διεμήνυσε στον Καίσαρα να διαλύσει τον στρατό του και να επιστρέψει στη Ρώμη ως απλός πολίτης με την απειλή να τον θεωρήσουν εχθρό της πατρίδας.

Η συνέχεια της ιστορίας είναι γνωστή. Οι πολιτικοί ελιγμοί τελείωσαν και τον λόγο είχαν πλέον τα όπλα. Ο εμφύλιος πόλεμος άρχισε και σύντομα ο Καίσαρ μπήκε νικητής στη Ρώμη²⁷. Το φθινόπωρο του 49 π.Χ. ο Καίσαρ έλαβε μέρος στις υπατικές εκλογές παρών και εξελέγη ύπατος για το 48 π.Χ. Όμως τώρα πια δεν είχε σημασία αν ήταν παρών ή απών από την εκλογική διαδικασία, αφού με τις δικαιοδοσίες που είχε ως δικτάτορας, σύμφωνα με τους νόμους, ο ίδιος έκρινε τη νομιμότητα κάθε πολιτικής ή στρατιωτικής ενέργειας.

27. Για τα γεγονότα του 49 π.Χ. και τον εμφύλιο πόλεμο βλ. T.R. Holmes, *ό.π.* (1923, vol II) σσ. 236-270. Th. Mommsen, *ό.π.* (1932) σσ. 37-44. Th. Mommsen, *ό.π.* (1985) σσ. 230-233. F.B. Marsh, *ό.π.*, σσ. 229-239. J.P.V.D. Balsdon, *ό.π.* (1967) σσ. 118-120 και 121 κ.εξ. J. Carcopino-P. Grimal, *ό.π.*, σσ. 355-414. M. Cary, *ό.π.*, σσ. 399-402. M. Cary-H.H. Scullard, *ό.π.*, σσ. 268-273. J.F.C. Fuller, *ό.π.*, σσ. 175-189. M. Rostovtzeff, *ό.π.*, σσ. 153-156. P. Grimal, *ό.π.*, σσ. 106-108. C.S. Mackay, *ό.π.*, σσ. 207-211. Kurt A. Raaflaub, *Dignitatis contentio: Studien zur Motivation und politischenTaktik im Bürgerkrieg zwischen Caesar und Pompeius*, München 1974, σσ. 56-99.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συζήτηση των χωρίων, όπου απαντά η φράση του τίτλου, δείχνει τα εξής: Η παρουσία στη Ρώμη των υποψηφίων για οποιοδήποτε αξίωμα και κυρίως του υπάτου, προκειμένου να κάνουν τον προεκλογικό τους αγώνα και να υποβάλλουν αυτοπροσώπως την υποψηφιότητά τους την ημέρα των εκλογών ενώπιον της Λαϊκής Συνέλευσης, προβλεπόταν από παλαιότερο νόμο σχετικό με τις αρχαιεσίες. Κατά καιρούς υπήρξαν σπάνιες εξαιρέσεις σε εξαιρετικές περιπτώσεις για τα ιερατικά αξιώματα και μόνο μία περίπτωση για το αξίωμα του πραίτωρα. Η υποχρέωση της παρουσίας των υποψηφίων επανήλθε με έμφαση με νόμο του Πομπηίου γνωστό ως *Lex Pompeia de iure Magistratum* το 52 π.Χ., λόγω των δύσκολων καταστάσεων που αντιμετώπιζε η Ρώμη με σκοπό να ελεγχθούν οι υπερβολικές φιλοδοξίες μερικών στρατιωτικών διοικητών. Ο νόμος ενδεχομένως είχε σαν στόχο τον Καίσαρα, καθώς η παρουσία του στη Ρώμη, χωρίς να τον καλύπτει η ασυλία που του παρείχε το αξίωμα του διοικητού, θα έδινε στους πολιτικούς του αντιπάλους τη δυνατότητα δικαστικής δίωξης σε βάρος του και κατά συνέπεια τον αποκλεισμό του από κάθε εκλογική διαδικασία. Ωστόσο ο Καίσαρ εξαιρέθηκε από την υποχρέωση να παραστεί αυτοπροσώπως στη Ρώμη για τις υπατικές εκλογές, προφανώς στο πλαίσιο των διακανονισμών και αμοιβαίων παραχωρήσεων που έγιναν ανάμεσα σ' αυτόν και τον Πομπήιο. Μολονότι ο Καίσαρ στο *B.C. I 32, 3* δίνει έμφαση στο ότι το προνόμιο αυτό του παραχωρήθηκε μετά από πρόταση δέκα δημάρχων, η όλη ρύθμιση έγινε με ενέργειες του Πομπηίου, ενδεχομένως ακόμη και η κίνηση των δέκα δημάρχων, και παρά τις αντιδράσεις των αντιπάλων του Καίσαρα. Όμως οι παραλείψεις του Πομπηίου κατά την ψήφιση του νόμου το 52 π.Χ., σε ό,τι αφορούσε την προσθήκη της παραγράφου για την εξαίρεση του Καίσαρα, και η επαμφοτερίζουσα στάση του το 49 π.Χ., όταν ο Καίσαρ θέλησε να κάνει χρήση του σχετικού προνομίου, σε συνδυασμό με ένα πλήθος εχθρικές προς τον Καίσαρα αποφάσεις και ενέργειες της συγκλήτου προς το τέλος του 50 π.Χ. και τις αρχές του 49 π.Χ., είχαν σαν αποτέλεσμα την κήρυξη του εμφυλίου πολέμου.